

ANIS

STØRST ER BARNET

ARTIKLER OM BARNET I KAJ MUNKS FORFATTERSKAB

Redigeret af Henrik Nygaard Andersen, Torleiv Austad og Johs. Nørregaard Frandsen

STØRST ER BARNET

“Barnet! den største i Himmeriget! dig glemte jeg.
Aah ja, hos Barnet er Frelse.”
Fra *Ordet*.

STØRST ER BARNET

Artikler om barnet i Kaj Munks forfatterskab

Redaktion

Henrik Nygaard Andersen, Torleiv Austad
og Johs. Nørregaard Frandsen

Forlaget ANIS
København 2010

Størst er barnet

Artikler om barnet i Kaj Munks forfatterskab

Redaktion: Henrik Nygaard Andersen, Torleiv Austad
og Johs. Nørregaard Frandsen

© Forfatterne og Forlaget ANIS, 2010

Bogen er sat med Garamond på Religionspædagogisk
Center og trykt hos Specialtrykkeriet

ISBN-13: 978-87-7457-489-7

Omslag: *Freiheit09*

Udgivet med støtte fra Velux Fonden

Tak til cand.mag. Laila Damgaard Anderen for hjælp med korrektur
og administrativt arbejde

Forlaget ANIS

Frederiksberg Allé 10

DK-1820 Frederiksberg C

tlf. 3324 9250 – fax 3325 0607

www.anis.dk

Indhold

- Forord 7
Stephen A. Mitchell
- Indledning 9
Henrik Nygaard Andersen
- Pilatus* – Karakterdrama og kristen forkynnelse 13
Ingolv Austad
- En Idealist* 25
Tom Lundsker-Nielsen
- Barnet i *Ordet* 43
Henrik Nygaard Andersen
- Hvordan klare kærlighedstabet? 59
Bo Hakon Jørgensen
- Livets dejlighed, den er der ikke for meget opbyggeligt ved 69
Morten Nøjgaard
- Barnet i *Et tidehverv* 89
Jan Pedersen
- Livets sødeste Hemmelighed 99
Jan Schumacher
- Tragedie og evangelium 111
Knud Bjarne Gjesing
- “Kom og sæt jer her, I smaa!” 125
Øyvind T. Gulliksen
- Det er ikke gull alt som glimrer 141
Kristin Norseth
- Att falla i själva segerögonblicket 157
Ulf Sundblad

- Det ufødte barns rett til liv 171
Torleiv Austad
- De romantiske børn 185
Hans Hauge
- Kommentar til *Han Sidder ved Smeltedigelen* 199
Lynn Claire Feinberg
- Skal vi danse i Himlen? 213
Jobs. Nørregaard Frandsen
- Atterdag* eller *les extrêmes se touchent* 229
Jens Eike Schnall
- Barnet som symbol for det danske folk i Kaj Munks *Niels Ebbesen*
239
Julie K. Allen
- Barnet i Kaj Munks prekener 249
Sjur Isaksen
- I kamp för livets sak 265
Christian Braw
- At vorde enfoldig 277
Anders Kingo
- Brobygger til evigheden 291
Arne Munk
- Udvalgte værker af Kaj Munk, hvor barnet indgår 308
- Om forfatterne 309

Forord

Af Stephen A. Mitchell

Det alvorlige og komplicerede billede, som man har af Kaj Munk – på samme tid martret sognepræst; internationalt valoriseret dramatiker, digter og essayist; anerkendt moralsk autoritet der, selvom han myrdedes, forblev langt fra forstummet under nazisternes besættelse – er ikke let at forbinde med det uskyldige og moralsk ukomplicerede barns tidløse og universeltgenkendelige arketype. Dog, som denne essaysamling gør sig umage med at påvise, spiller båndet mellem Munk og barnet en væsentlig rolle i hans forfatterskab, og det er ofte netop igennem barnet, at vi oplever den virkelige sandhed i hans skrivning. Således møder vi i hans prædikener og igennem hans litterære *œuvre*, særligt ved hjælp af Munks skarpsynede fortolkere, barnet i mange former og med mange funktioner: som symbolet på det danske folk i *Niels Ebbesen*, som ærlighedens konkretisering i *En Idealist*, som den linse hvor igennem den diktatoriske figur i *Sejren* skal betragtes, som inkarnationen af Det Nye Testaments “omdrejningspunkt” i *Ordet*, som “hjælperens funktion i det narrative forløb” i *Egelykke*, osv.

Disse essays, som er forelagt med den mangesidige kompleksitet der tilkommer emnet, med synsvinkler der er skiftevis filosofiske, æstetiske, politiske og biografiske, omhandler behændigt flere perspektiver både af Munk og af Munks forestilling om barndom og barnet. Dog aner man bag ved hver en vignet af Munks udforskning og litterære brug af barndommen den le-

dende moralske klarhed af Jesu ord: "Lad de små børn være; I må ikke hindre dem i at komme til mig, for Himmeriget er deres" (Matt 19,14).

Umiddelbart inden denne afgørende hændelse forekommer dét, der udgør epistlen for 2. Søndag i Fasten. Her beder en kananæisk kvinde Kristus om at helbrede sin datter, der er besat af djævelen. Munk forelægger denne læsning og forklarer den ved at stedfæste historien i analogi med den nordiske folketro om bortbytningen og påpeger især de,

der har oplevet saa tung en Smerte som at føde et Barn til Verden, der ikke var som andre Børn. I gammel Tid havde de et frygteligt Ord, der hed en Skifting. De kunde bilde sig ind, at hvis et Barn udviklede sig til noget unormalt, havde Troldene været der om Natten og stjaalet Barnet, helst før det var døbt, og lagt et Troldebarn der i Stedet. Det var jo hedensk og gudsforgaaen Snak. Det lille Barn er vort, det er sendt os af Gud, og dog er det, som der er noget ved det, der ikke er af Gud. Troldene har faaet nogen Magt over det, den største Trold af dem alle har set sit Snit til at røre det, det er det, vort nye Testamente kalder Besættelse af en ond Aand ("2. Søndag i Fasten," *Med Ordets Sværd* 1942).

Her tror jeg, at vi med klarhed ser den virkelige Munk, den Munk som ser hvert barn, lige meget hvad dets onder måtte være, som en gave fra Gud og bevarer det som sådan, eller som Arne Munk med særlig prægnans skriver om sin fars synspunkter, en "brobygger til evigheden". Det er også denne Munk, som ikke bare er krigshelt, som man gerne vil vide og forstå bedre, og det er denne Munk, som træder så stærkt frem i siderne som følger.

Harvard University

Indledning

Af Henrik Nygaard Andersen

I 2008 udkom antologien *Kaj Munk Opgørets Dramatiker* (redaktion Torleiv Austad og undetegtede). Bogen, der behandler Munks livssyn set i lyset af udvalgte skuespil, blev godt modtaget, og det er derfor med glæde endnu en gang at udgive en antologi. Denne antologi belyser barnets rolle i Munks forfatterskab, og værkerne, der behandles, er denne gang udvidet til også at omfatte historier, prædikener og et enkelt filmmanuskript.

Redaktionen udgøres af professor Torleiv Austad, institutleder Johs. Nørregaard Frandsen og undertegnede. Vi håber denne nye antologi vil uddybe kendskabet til forfatterskabet.

Intentionen med en antologi om Kaj Munks inddragelse af barnet i sit forfatterskab, er at kaste lys over barnets omfangsrige rolle her. Gennem antologien vil en afklaring af barnets status og virke blive udforsket. Fortolkningen er rettet mod barnets rolle, og det vil primært være en udforskning af barnets position i værker, der kan være relevante, og som kan være med til at kvalificere tolkningen af barnet.

Det bliver i artiklerne belyst, hvilken betydning barnet f.eks. har for de voksnes liv. Hvorvidt barnet er et bærende element i forhold til den voksnes figur og verden, om barnet har en central betydning f.eks. som en forløser, eller om det blot spiller en mindre rolle, der ikke har nogen særlig betydning for de voksne i det enkelte værk?

Fokuseres der på barnets rolle i forfatterskabet, og er man som læser åben og imødekomende over for det livssyn, som ligger gemt i barnet, præsenteres man for en anderledes optik af barnet og af det voksne menneske, end hvis det sættes i forhold til såvel samtidens opfattelse af barnet som nutidens. Ved at rette opmærksomheden netop på den rolle får man et spejlbillede af både den enkeltes liv, og af familien og samfundet. Betragter man den verden, som udspiller sig i forfatterskabet med barnets unikke rolle som værende i centrum, fremtræder der et univers, som er tidløst, der har et livssyn, der på samme tid siger noget om barnet og mennesket i sin helhed. Barnets rolle er et afgørende moment, som gør forfatterskabet enestående, da det ikke er præget af den opfattelse barnet havde i Munks egen samtid, og fordi det såvel passer ind i fortiden, samtiden som i nutiden, og dermed passer ind i en gammel opfattelse, som havde sit ophav i kristendommen.

Efter *Det moderne Gennembrud* har barnetroen ikke længe haft sin berettigelse. Barnet er i stedet blevet anvendt i en politisk, social eller psykologisk fremstilling, og troen på Gud er udskiftet med troen på mennesket selv. Munk er derfor i sin tid og i forhold til sin måde at skrive om barnet på den sjældne fugl i flokken. Barnet bliver let et spekulationsobjekt, der indgår i litteraturen som et studieobjekt og ikke som et kærlighedsobjekt. Professionelt er barnet med i litteraturen, men ikke som individ på lige fod med den voksne i modsætning til f.eks. barnet Maren (fra skuespillet *Ordet*), hvis væsen har til opgave at præsentere det fuldendte menneske i Guds perspektiv.

Set i en receptionshistorisk kontekst er Munk siden midten af 1950'erne i Danmark, såvel i akademiske kredse som hos anmelderlauget, blevet opfattet som en forfatter uden litterære kvaliteter. Man har sat spørgsmålstejn ved, om han overhovedet havde nogen form litterær substans eller for den sags skyld passede ind i nogen dansk litterær tradition. Var Munks personlighed og liv ikke blot udtryk for "en potenseret småborgerlig drøm om storhed og betydningsfuldhed iklædt borgerlige gevandter" som det beskrives i *Gyldendals litteraturhistorie* fra 1984. Hvordan kan man vurdere Munks forfatter-skab til at være så mangelfuldt på litterærkvalitet i Danmark og kun ophøje hans nulpunkter, når man i udlandet længe har haft blik for de litterære kvaliteter i hans forfatterskab? I *Encyclopedia Britannica* står der om Munk:

“Danish playwright, priest and patriot, who was a rare exponent of religious drama with a strong sense of the theatre. He revived the “heroic” Shakespearean and Schillerian drama with writing whose passionate quality is not often found among Danish writers.” I de senere år har man imidlertid i Danmark set tegn på en mere positiv vurdering af Munks forfatterskab. Der er derfor grund til at håbe på en mere konstruktiv debat om hans litterære kvaliteter.

Barnet i centrum

I indledningen til *Danmark*, som er en kort danmarkshistorie på vers for børn, skriver Munk: “Lidt om Folk og Fædreland fortalt de kære af mine Landsmænd Børnene.” Barnet sættes i centrum og bliver af Munk gjort til en ligeværdig borger.

Barnet er ikke inddraget i Munks forfatterskab ved en tilfældighed, men dets medvirken er af afgørende betydning for den voksnes liv. Barnets placering i forfatterskabet understreger, at barnet hos Munk har en udslagsgivende karakter. Barnet fremtræder som et religiøst fænomen, som noget der er transcendentalt, hvis egenskab ligger ud over erkendelsens eller erfaringens grænser, dvs. i det overnaturlige og det oversanselige.

Det kristne livssyn, at man skal lade barnet komme til Kristus og ikke “hindre det deri, for himmeriget er deres”, synliggøres i forfatterskabet, bl.a. i *Ordet*. Den voksne må forkaste fornuften og tvivlen for at kunne være som et barn og få adgang til himmeriget. Barnet har således et rige, som tilhører det, og der er genskæret af evigheden. Ud fra en teologisk synsvinkel sammenkæder barnet de to verdner: Guds og den voksnes, som er adskilte. Barnet muliggør den voksnes forløsning lig Jesusbarnet. Det baner vejen og giver de voksne nyt indblik og ny forståelse, jævnfør det paulinske udtryk fra Romerbrevet kap. 8 v. 23: “Forventningen om barnekår, vort legemes forløsning.”

I mange skuespil og artikler fra forfatterskabet optræder barnet i centrum og spiller en afgørende rolle som forløser. F.eks. i *En Almanakhistorie* (1935),

hvor det aborterede barn hentes af Jesus og bæres op til Gud til evigt liv, og ved denne handling forløses moderen inddirekte gennem barnet. Den lille dreng i *Egelykke* (1939), der forhindrer, at moderen begår ægteskabsbrud med Grundtvig. Kanslerens børn i *Sejren* (1936), der er inspirator for, hvordan han får bragt sit land ud af dets økonomiske krise. Det lille Jesusbarn i *En Idealist* (1923) der indirekte besejrer Herodes, så han ikke formår at slå det ihjel og forblive konge, eller i *Han sidder ved Smeltediglen* (1938), hvor professor Menschs kone, jødeinden Sara skal føde ham en søn, der bliver fremstillet som ein Menschenkind von der Höhe, der skal oprejse Tyskland fra dets fald og være dets forløsning. Ligeledes i disse skuespil træder barnet i en ideologisk karakteristik af afgørende betydning.

Gennem disse skuespil fremgår det således, at Munks livsopfattelse og forståelse af tilværelsen er forankret igennem den plads barnet indtager i hans kristentro, tanker, og skuespil, betragtet ud fra en kristen kontekst og optik.

Ser man på Munks fremstilling af barnet i skuespillene er værkerne af formidabel karakter i dansk litteratur. Især på den måde barnet sættes i centrum i selve handlingens forløb og placeres i forskellige tematiske problemstillinger inden for den kristne, familiære eller politiske sfære.

Ud fra disse tematikker i skuespillene karakteriserer Munk personer, som placeres omkring barnet i fortællingen, hvis væsen er rigt sammensat, og som udspiller mange facetter. På mersterlig vis stilles de op over for hinanden, hvormed forskellige menneskelige opfattelser i kontraster gennem en dialektisk fremstilling præsenteres på en skarpsindig måde, således at menneskelige opfattelser krydser klinger. Her midt i denne kampplads blandt voksne, sætter Munk barnet til at bære oplevelsen i skuespillet med den paradoksale styrke, der stilles op mod den afmægtige umiddelbare kraft og endda sejrer. Munk betragter her gennem det lille uskyldige barn, et stærkt menneske, en stormagt, som ikke findes i den voksnes verden.

Udvalgte værker af Kaj Munk, hvor barnet indgår

- 1917 *Pilatus*
1923 *En Idealist*
1925 *Ordet*
1926 *Kærlighed*
— *I Brændingen*
1928 *Fra Tidehvervet*
1931 *Cant*
1933 *De Udvalgte*
1934 *Os bærer den himmelske Glæde*
1935 *Glimmer og Guld*
1936 *Sejren*
— *Knaldperler*
— /1937 *Selvtægt*
1937 *Diktatorinden*
1938 *Han sidder ved Smeltediglen*
1939 *Tempelvers*
— *Egelykke*
1940 *Atterdag*
— *Niels Ebbesen*
1941 *Ved Babylons Floder*
1942 *Den Kærlighed*
— *Med Ordets Sværd*
1943 *Danmark*
— *Jesus' Historier*
— *I Guds Bismer*
— *Apostlenes Gerninger*
— *Før Cannæ*
— *Alverdens-Urostifterene*

Om forfatterne

JULIE K. ALLEN. Født 1974. Ph.d. Harvard University 2005, ansat som Assistant Professor of Scandinavian Studies ved University of Wisconsin-Madison siden 2006. Seneste publikationer: artikler om Georg Brandes, Søren og P.C. Kierkegaard, Orla Lehmann, Ludvig Holberg, Arthur Schnitzler, Ruth Berlau, Thomas Mann og Theodor Fontane.

HENRIK NYGAARD ANDERSEN. Født 1969. Cand.mag. i dansk og idéhistorie fra henholdsvis Aalborg og Aarhus Universitet. Redaktør *Kaj Munk. Opgørets dramatiker* (2008). Ansat som sognepræst i Nybøl Pastorat, juni 2009.

INGOLV AUSTAD. Født 1939. Cand.philol., tidl. førsteamanuensis og leder for Nasjonalt senter for leseundervisning og leseforskning ved Universitetet i Stavanger.

TORLEIV AUSTAD. Født 1937. Ordineret præst. H.M. Kongens guldmedalje for videnskabelig afhandling 1964. Dr.theol. Universitetet i Oslo 1975. Docent i systematisk teologi ved Det teologiske Menighetsfakultet 1976-81, professor i dogmatik ved Menighetsfakultetet 1982-2007. Har udgivet en række bøger, bl.a. *Kirkens Grunn: Analyse av en kirkelig bekjennelse fra okkupasjonstiden 1940-45, 1974* (dr. afhandling).

CHRISTIAN BRAW. Født 1948. Fil.cand.examen i Lund 197. Studierejser i Orienten 1970. Cand.theol. Lund 1971. Præsteordineret i Växjö 1971. Studier i Jerusalem 1972. Præstetjeneste i Tingsryd og Halltorp 1972-1980. Doktordisputation i Lund 1985. Præst i Slätthög 1985. Docent ved Åbo Akademi 1994.

JOHANNES NØRREGAARD FRANDSEN. Født 1950. Institutleder for Litteratur, Kultur og Medier ved Syddansk Universitet. Har udgivet og medudgivet en række bøger, senest *Religion i sproget* (2005), *Tre jyske tenorer* (2008), *Landmåleren. En bog om Knud Sørensens forfatterskab* (2008), *Cittaslow. Byudvikling med udsyn og omtanke?* (2010).

LYNN CLAIRE FEINBERG. Født 1955. Cand.philol. Religionshistorie fra Universitetet i Oslo 2001. Ordineret Rabbiner fra Aleph: Jewish Renewal 2010. 2009 og 2010 faglig medarbejder ved udstillingsopgaver for Jødisk Museum i Oslo; *Det jødiske året: Alt til sin tid*.

KNUD BJARNE GJESING. Født 1949. Cand.phil., undervisningsadjunkt ved Center for Nordiske Studier, Syddansk Universitet. Redaktør for tidskriftet *Nordica*. Seneste udgivelse: *Hån, spot og latterliggørelse. Egyptisk satire under Muhammed-krisen* (2006).

ØYVIND T. GULLIKSEN. Født 1945. Cand.philol. med engelsk hovedfag, Universitetet i Oslo 1973. Dr.philos. Universitetet i Bergen, 1999. Professor i amerikansk litteratur og kultur, Høgskolen i Telemark, Bø. Har undervist ved Universitetet i Oslo og Syddansk Universitet i Odense, og ved Luther College, Decorah, Iowa. Har bl.a. udgivet *Twofold Identities: Norwegian-American Contributions to Midwestern Literature* (New York 2004) og *Paradoksal Trøst: Om Paal-Helge Haugens forfatterskab* (Oslo 2007), samt flere artikler om amerikansk og norsk litteratur.

HANS HAUGE. Født 1947. Lektor, dr.phil. Nordisk Institut, Aarhus Universitet. Seneste publikation *Nationalismens spøgelse* (2009).

SJUR ISAKSEN. Født 1957. Universitetslektor i praktisk teologi ved Menighetsfakultetet, Oslo. Cand.theol. og har arbejdet som menighedspræst i 22 år. Videregående pastoral-klinisk uddannelse fra Norge og USA.

BO HAKON JØRGENSEN. Født 1946. Cand.mag. et art. i dansk og film (1973), dr.phil. på en afhandling om Karen Blixen (2000), professor i dansk

litteratur 1940-2000 (Syddansk Universitet 2008). Har skrevet bøger om bl.a. Sophus Claussen, Karen Blixen og Per Højholt.

ANDERS KINGO. Født 1955. Sognepræst i Den Danske Folkekirke. Dr.theol. 1995 med afhandlingen *Analogiens teologi*. Har skrevet flere både videnskabelige og folkelige bøger om Søren Kierkegaard og adskillige artikler, bl.a. om Martin A. Hansen og Leonard Cohen.

STEPHEN A. MITCHELL. Professor of Scandinavian and Folklore, Department Chair of the Committee on Degrees in Folklore and Mythologi fra Harvard University.

ARNE MUNK. Født 1934. Universitetslektor, cand.theol. et mag. Medarbejder ved Gads danske Bibelleksikon. Medoversætter af Det Gamle Testamente. Udgivet bl.a. *Kaj Munk og Fosterdrabet* 1996, *Der Dramatiker Kaj Munk und die geistige Situation seiner Zeit*, Münster 2003, *Kaj Munk and Resistance, Christianity and Resistance in the 20th Century*, Brill, Leiden-Boston 2009.

TOM LUNDSKÆR-NIELSEN. Født 1948. Senior Lecturer in Danish ved Dept. of Scandinavian Studies, UCL. Cand.mag. i engelsk/tysk fra Københavns Universitet, MPhil i lingvistik fra Cambridge University og ph.d. i engelsk fra Odense Universitet. Udgivelser: *Prepositions in Old and Middle English* (1993) og (som medforfatter) *Danish: A Comprehensive Grammar* (1995; 2. udg. 2010), *Danish: An Essential Grammar* (2000) og *Introduction to Scandinavian Phonetics* (2005). Derudover artikler om sproglige og litterære emner.

KRISTIN NORSETH. Født 1949. Førsteamanuensis i kirke- og misjonshistorie ved Det teologiske Menighetsfakultet, Oslo. Cand.theol. fra samme sted 1998. Læreruddannet med norsk og kristendom i fagkredsen. Dr.theol. i 2007 på afhandlingen: *La os bryte over tvert med vor stumhet! Kvinners vei til myndighet i de kristelige organisasjonene 1842-1912*.

OM FORFATTERNE

MORTEN NØJGAARD. Født 1934. Cand.mag. i fransk og latin, dr.phil. Professor emer. i romanske sprog og litteraturer ved Syddansk Universitet. Talrige bøger og artikler om litteraturteori, fransk litteratur og sprog mm.

JAN PEDERSEN. Født 1931. Cand. mag. adjunkt og højskoleforstander. Seneste udgivelse er *Martyren Kaj Munk lever* (2004).

JENS EIKE SCHNALL. Født 1969. Akademischer Rat ved Skandinavisches Seminar, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg. Har læst bl.a. nordisk sprog og litteratur og tysk, og disputerede i Göttingen i 1997 med afhandlingen *Didaktische Absichten und Vermittlungsstrategien im altnorwegischen Königsspiegel* (Konungs skuggsjá).

JAN SCHUMACHER. Født 1947. Er førsteamanuensis i kirkehistorie ved Det teologiske Menighetsfakultet, Oslo.

ULF SUNDBLAD. Født 1944. Var officer i Frälsningsarmén 1963-1986 og samfundsleder for Svenska Frälsningsarmén 1989-1995. Åren imellem disse tjenester uddannede han sig til litteraturvetare ved Lunds Universitet. Har publiceret mange bøger, digte og sange: *Poeten som inte ville vara präst, en bok om Kaj Munk, Djävulens arkitekt* og *Alva och drömprinsen*. I 2010 udkom også hans analyse om Salmernes Bog, *Evangelium enligt Psaltaren*.